

NEDERLANDSE SAMENVATTING

Titel: Politics as Jurisdiction: A New Understanding of Public and Private in Political Theory

Auteur: Gerard Drosterij

Sinds de jaren negentig vinden veel politieke denkers dat deliberatieve democratie de tegenstelling tussen het liberalisme en het republikenisme met succes heeft aangevallen.¹ De deliberatieve wending (*deliberative turn*²) in de politieke theorie wordt gezien als een doorbraak in een oude impasse, namelijk tussen het primaat van legaliteit, verdedigd door het liberalisme, en het primaat van volkssoevereiniteit, benadrukt door het republikenisme.³ Deliberatieven streven naar een integratie van liberale en republikeinse elementen door hun beider goede elementen te behouden (liberale rechtvaardigheid en republikeins burgerschap) en hun zwakke elementen (liberaal paternalisme en republikeins perfectionisme) te verwerpen. Zij zien democratische politiek als het streven naar rechtvaardigheid, maar wel in een redelijke, onpartijdige discussie. In een democratische samenleving wordt gestreefd naar rechtvaardigheid maar met zoveel mogelijk publieke discussie.⁴

Deliberatieven gaan uit van democratie als zelfwetgeving, ze zien het politieke systeem als een associatie die wordt bestuurd door haar leden, het volk.⁵ Politieke besluiten dienen democratisch gelegitimeerd te worden, hetgeen betekent dat zij voorafgegaan dienen te zijn door zoveel mogelijk publieke discussie.⁶ Deliberatieve democraten zijn doorgaans kritisch over de huidige staat van het publieke debat. Private belangen en de waan van de dag domineren veel discussies, terwijl politiek juist over reflectie en emancipatie van burgerlijke oordeelsvorming zou moeten gaan. Het ideaal is een politieke gemeenschap van burgers die in staat zijn hun private belangen en meningen in een publiek verband te brengen.⁷

Centraal in het normatieve ideaal van deliberatieve democratie is het onderscheid tussen politiek en marktconform handelen: de eerste vindt plaats na publieke discussie en opinievorming, de laatste met het oog op een efficiënte aggregatie van private belangen.⁸ Publieke discussie is evenwel de kern van

¹ Sommige fragmenten uit deze introductie hebben als basis: G. Drosterij (2007) "Mind the Gap: Three Models of Democracy, One Missing; Two Political Paradigms, One Dwindling."

² J. Dryzek (2000) *Deliberative Democracy and Beyond: Liberals, Critics, Contestations*, p. v; cf. B. Ackerman and J.S. Fishkin (2003) "Deliberation Day."

³ "[Deliberative democracy] invests the democratic process with normative connotations which are stronger than those found in the liberal model but weaker than those found in the republican model." J. Habermas ([1996], 2001) *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*, p. 298. Verder: Facts and Norms.

⁴ "The struggle to make something public is a struggle for justice." Benhabib, "Models of Public Space," p. 83. Zie ook W. Kymlicka (2002) *Contemporary Political Philosophy*, tweede editie, p. 153.

⁵ E.g. J.L. Cohen (1988) "Discourse Ethics and Civil Society," pp. 12-24. J. Cohen (1997) "Deliberation and Democratic Legitimacy," p. 67; A. Gutmann and D. Thompson (1996) *Democracy and Disagreement*, p. 12.

⁶ "The definitive idea for deliberative democracy is the idea of deliberation itself." J. Rawls ([1997], 2001) "The Idea of Public Reason Revisited," p. 138.

⁷ Zie bv. B. Barber (1985) *Strong Democracy: Participatory Politics for a New Age*, p. 151. "Public citizens must be restored to their proper place as masters of their private choices." B. Barber (2007) "Overselling Capitalism." Cf. C. Sunstein (2001) *Republic.com*, p. 169.

⁸ "[T]he private relates to public as childish stands to the adult." Barber geciteerd in: T. Jollimore (2007) "Hey, kids! Madison Avenue wants you!" See also e.g. J. Bohman and W. Rehg (1997) "Introduction," p. xiv. "The deliberative process forces citizens to justify their decisions and opinions by appealing to common interests or by arguing in terms of reasons that 'all could accept' in public

democratie en wanneer mensen het niet eens zijn met elkaar en er niet uit komen, dan rest er maar een ding: om de tafel zitten en met elkaar praten. Zoals Paul Scheffer het stelt: “Zonder een wij gaat het helemaal niet, zonder een kritische betrokkenheid vergruist de samenleving.”⁹ De boodschap is duidelijk: we leven in een open samenleving en zijn gesteld op diversiteit en een verscheidenheid aan levensstijlen. Maar dit ideaal kan niet zonder collectieve zelfreflectie. Omdat er geen ‘wij’ meer bestaat,¹⁰ moet de uitdaging van een pluralistische cultuur gecompenseerd worden door kritische en publiekelijk zelfonderzoek een vooraanstaande plek in de samenleving te geven.¹¹

Op het eerste gezicht is de deliberatieve intuïtie een vanzelfsprekende, immers, wat is er tegen discussie in een democratie? Een ieder die zijn hart heeft verpand aan de algemene zaak kan moeilijk de waarde van publiek debat ontkennen. Waarom zou je de stelling betwisten, dat democratie niet zonder actief burgerschap kan en dat morele conflicten slechts in dialoog opgelost kunnen worden? Sterker nog, als democratische burgers mogen we van elkaar *verlangen* dat we onze politieke meningen toetsen aan publieke maatstaven. Politiek egoïsme is een democratische doodzonde.

Toch wringt er iets. Moet de kloof tussen politiek en burger geslecht worden en staat of valt democratische legitimiteit met actief burgerschap? Is publieke discussie de *essentie* van democratie? Als ik zelf nadenk over wat ik waardeer aan een democratie, is dat dan de betrokkenheid bij het publieke debat of juist dat ik dat zelf kan bepalen. Wil ik zoveel mogelijk politieke invloed uitoefenen of geef ik mijn mandaat liever aan politici die mijn soevereiniteit adequaat representeren, en die zorgen dat ik in vrijheid mijn private leven kan leiden door verantwoord om te gaan met hun macht?

Het komt de lezer wellicht wat geforceerd of kunstmatig over om de keuze op deze wijze voor te stellen—maar toch is het nodig naar mijn idee. De suggestie kleur te bekennen refereert aan een netelige dubbele kwestie in onze tijd: de politisering van het publieke debat en de popularisering van politiek. Dagelijkse politiek lijkt steeds meer op een media spektakel, terwijl publieke discussies automatisch een politieke connotatie dreigen mee te krijgen. Het politieke debat is een moreel meningencircuit, terwijl publieke zaken al snel met overheidsactie worden verbonden. Mijns inziens zijn beide fenomenen het gevolg van de deliberatieve benadering die erop gestoeld is het ‘democratische tekort’ aan te pakken.

Het democratische tekort impliceert enerzijds, dat burgers minder goed in staat zijn (of steeds onwilliger worden) hun ideeën kritisch onder ogen te zien, en anderzijds dat politici teveel in een ivoren toren leven en moeite hebben zich te identificeren met het publiek. Deliberatieve democraten menen dat een hoogstaander publieke debat beide kwalen kan indammen. Burgers zullen hun oordeelsvermogen vergroten door te discussiëren en politici zullen meer verantwoording moeten afleggen.

Ik meen dat de tijd gekomen is vraagtekens te plaatsen bij het vertrouwen in publieke discussie als remedie voor democratische legitimiteit. Ik stel voor om niet te streven naar een verdere *integratie* van publieke discussie en politiek, maar om een scherpere *scheiding* te trekken tussen beide. Aan de ene kant is het belangrijk meer

debate.” J. Bohman geciteerd in: T. Witschge (2004) “Online deliberation: Possibilities of the Internet for deliberative democracy,” p. 111.

⁹ P. Scheffer (2007) *Het land van aankomst*, p. 405.

¹⁰ Id.

¹¹ Zie bv. Gutmann and Thompson, *Democracy and Disagreement*, p. 1.

vertrouwen te krijgen in de manier waarop burgers functioneren in hun maatschappelijke omgeving en hoe dat bijdraagt aan een democratische manier van leven. Aan de andere kant moet het politieke aspect van democratie benadrukt worden, namelijk hoe de publieke macht op een gezaghebbende manier de maatschappij bestuurt.

Politiek handelen is een expertise, en hoewel er van uit gegaan kan worden dat wat onderwerp van een publieke discussie wordt, belangrijk is, is de politieke vertaalslag daarvan niet eenvoudig. Hoewel ik grote waarde hecht aan mijn gezondheid en daar ook genoeg over te zeggen heb, wil ik uiteindelijk de arts kunnen vertrouwen te bepalen wat juist is. Ik doe mijn best mijn gezondheid te bewaren, maar uiteindelijk heb ik geen zicht op het grotere geheel. Daarom: ik draag graag mijn steentje bij aan het publieke debat over wat belangrijk is in de samenleving, maar ik weet dat het politieke perspectief complex is en niet altijd vanzelf duidelijk wordt in een publieke discussie. Politiek denken heeft een breed perspectief en gaat over het vormgeven van een samenleving. Politiek organiseert op een wettelijke wijze de institutionele omgeving van maatschappelijke praktijken waarin individuen het leven vormgeven. Wordt er publiekelijk gediscussieerd over de boekenprijs, over de Islam, over het fileprobleem of over de kwaliteit van het onderwijs, dan gaat de politieke discussie erover hoe de overheid de wettelijke voorwaarden schept dat burgers zelf de kwaliteit van een maatschappelijke praktijk verbeteren. Voor politieke vertegenwoordigers (in brede zin) geldt hetzelfde: zij doen mee aan het publieke debat en hebben ongetwijfeld een mening klaar over een onderwerp, uiteindelijk dwingt de politieke functie die zij bekleden hen het morele gezichtspunt los te laten en na te denken over de politieke inrichting van de samenleving. Politieke discussies zijn niet eenvoudigweg publieke discussies over wat goed is, en morele discussies zijn niet automatisch politieke discussies over dingen die door de staat geregeld moeten worden.

Dit boek onderzoekt de deliberatieve intuïtie en bekijkt haar historische wortels. Het is een legitieme vraag of de rechtvaardiging van het politieke systeem zo direct verbonden moet zijn met het publiekelijk bediscussiëren van opinies en preferenties. Mijn stelling is dat de deliberatieve opvatting van politiek niet geboren is in de jaren zeventig, en doorontwikkeld in de jaren negentig van de vorige eeuw, maar symptoom is van een langere ontwikkeling in de politieke theorie. Deliberatieve democratie is onderdeel van een politiek paradigma dat ik *politiek als wilsvorming* noem. Volgens dit paradigma draait politiek om de kwestie *hoe* er om moet worden gegaan met opinies en preferenties van mensen (hun 'wil').¹² De conceptie van politiek als wilsvorming is ontstaan in de Verlichting en gebaseerd op een communicatieve dynamiek tussen private (strategisch) en publieke (redelijke) preferenties. In het tijdperk van de Verlichting kwam de idee van subjectieve autonomie opzetten; de 'wij-vraag' werd geïntroduceerd in de politiek, namelijk hoe de samenleving door het volk zelf kon worden bestuurd. Belangrijke denkers in die tijd meenden dat het antwoord lag in de bereidheid en capaciteit van de individuele burger om zijn of haar motieven te toetsen aan het algemene belang van de maatschappij. Het was de verwachting dat vanuit het publieke gebruik van de rede van de burger een politieke collectiviteit zou voortkomen.¹³ De centrale vraag, volgens politiek als wilsvorming, is hoe de wil van de burger politieke legitimiteit kan worden.

¹² Cf. I. Shapiro (2003) *The State of Democratic Theory*, pp. 1-9, en p. 146.

¹³ Cf. J. Rawls ([1993], 1996) *Political Liberalism*, pp. 7-9.

Ik stel een alternatieve conceptie van politiek voor en noem haar *politiek als jurisdictie*. Deze opvatting van politiek is niet gebaseerd op het publiek/privé-onderscheid tussen egoïstische en altruïstische preferenties, maar tussen politieke autoriteit ('staat') en civiele autonomie ('maatschappij'). Politiek als jurisdictie legt geen direct verband tussen legitimiteit van politieke autoriteit en maatschappelijke processen van wilsvorming (waaronder verstaan kan worden meningsvorming, kennisverwerving, waarheidsvinding, deliberatie, etc.), maar maakt juist een principieel onderscheid tussen hen. Politiek als jurisdictie houdt zich bezig met het zoeken naar de juiste balans tussen enerzijds het belang van een autonome maatschappij en anderzijds de noodzaak van een publieke interventiemacht. Politiek is niet het resultaat van, maar de voorwaarde voor processen van wilsvorming; haar legitimiteit ligt niet in de kwaliteit van preferenties maar in de kwaliteit van het representatieve kader van de publieke autoriteit, waarmee processen van wilsvorming in een politieke eenheid worden geplaatst.

Politiek als jurisdictie doet de lezer wellicht denken aan het bekende onderscheid tussen private concepties van het goede en publieke concepties van rechtvaardigheid, maar niets is minder waar. Het onderscheid tussen staat en maatschappij, tussen civiele autonomie en publieke autoriteit, is niet gebaseerd op waarden en meningen en loopt niet parallel aan het onderscheid tussen morele en niet-morele preferenties. Het ideaal van politiek als jurisdictie is niet de publieke rede waarop een constitutie gebaseerd dient te zijn, maar de ontwikkeling van een complexer idee van politieke eenheid. De politieke kwestie is niet hoe een onderscheid te maken tussen publieke, redelijke en private, onredelijke waarden, maar hoe een balans te vinden tussen de uitvoerende macht van de publieke autoriteit aan de ene kant en het begrip van de maatschappelijke processen van wilsvorming, aan de andere kant. De politiek dient verstand te hebben van ziekenhuizen en wat daar gebeurt, maar alleen om een dergelijke institutie een zodanig wettelijke identiteit te verlenen dat het zelf optimaal kan functioneren. Politiek moet macht en verantwoordelijkheden van belanghebbenden in zo een medische wereld in recht vertalen, zodat het medische werk zo goed mogelijk verloopt. Politieke kennis is juist zo lastig omdat het zowel vraagt om een concreet inzicht in wat mensen beweegt, een politiek gevoel, als een abstract verstand om te bepalen hoe de maatschappij bestuurd moet worden, een juridische geest.

De opzet van het boek is als volgt. In deel 1 analyseer ik de onvolkomenheden van politiek als wilsvorming en de voorkeur voor politiek als jurisdictie vanuit verschillende perspectieven: historisch, analytisch en epistemologisch. In deel 2 continueer ik mijn argument maar doe dat door een—noodzakelijkerwijs—beknopte politiektheoretische geschiedenis van het publiek/privé-onderscheid. Het is mijn bedoeling om de verschillende wortels van beide politieke paradigma's bloot te leggen en uiteindelijk verschillende concepten en ideeën te introduceren die als bouwstenen van politiek als jurisdictie kunnen dienen. Ik heb bewust gekozen voor dit brede perspectief om de historische inbedding van politiek als jurisdictie te laten zien. Dat betekent dat nog veel onderzoek naar de actuele betekenis van politiek als jurisdictie gedaan moet worden, als ook naar haar afzonderlijke theoretische elementen. Dit is voor de toekomst.

In hoofdstuk 1 onderzoek ik het morele idee achter politiek als wilsvorming: de *publicity imperative*. Hieronder versta ik de verwachting dat mensen hun particuliere opvattingen dienen te verbeteren door ze kritisch en publiekelijk te bespreken. Ik stel dat deze imperatief tot het opzoeken van publiciteit een goed perspectief op politieke

problemen hindert. Ik illustreer dat aan de hand van drie kwesties: het debat over de democratische belofte van het Internet, Richard Rorty's ironische kritiek op het liberalisme, en tenslotte de relatie tussen vrijheid van religie en vrijheid van meningsuiting. Ik beweer dat in al deze debatten het politieke probleem als een probleem van wilsvorming wordt gezien. Mijn conclusie is dat politiek, opgevat als morele strijd tussen private en publieke preferenties, een te beperkte opvatting is. Een meer gelaagde opvatting van politiek is wenselijk, hetgeen een frisse studie naar de conceptuele kwaliteiten van het publiek/privé-onderscheid noodzakelijk maakt.

Hoofdstuk 2 is een pleidooi voor de merites van het publiek/privé-onderscheid in de politieke theorie. Het onderscheid kan dienen om bepaalde ideeën in de politieke theorie te illustreren—zoals de *publicity imperative*. Anders gezegd, politiek theoretiseren wordt onvermijdelijk beïnvloed door bepaalde metafysische impressies van de wereld, die vervolgens geëxpliciteerd kunnen worden aan de hand van het publiek/privé-onderscheid. Het onderscheid vormt dus een conceptuele brug tussen intuïtie en theorie. Ik onderzoek het verband tussen metafysica en theorie, en de rol van het publiek/privé-onderscheid hierin, in een bespreking van Raymond Geuss' *Public Goods, Private Goods* (2001). Tegengesteld aan zijn eigen verwerping van metafysica beweer ik dat Geuss' boek heel mooi laat zien hoe een politieke benadering beïnvloed is door metafysica; het werk biedt de lezer een kijkje achter de schermen van een politieke filosoof en laat zien hoe zijn wereldbeschouwing zijn theorie doordringt.

Hoofdstuk 3 is een analytische kritiek op politiek als wilsvorming en een introductie van politiek als jurisdictie. Aan de basis van politiek als jurisdictie ligt het eerder genoemde publiek/privé-onderscheid tussen 'maatschappij' en 'staat'. Om deze bewering te onderbouwen analyseer ik Jon Elster's klassieke verdediging van deliberatieve democratie. Elster beschouwt politieke theorie aan de hand van twee karakteristieken: ten eerste het politieke proces, dat gedefinieerd kan worden als *privaat of publiek*, en ten tweede het doel van politieke theorie, dat gedefinieerd kan worden als *instrumenteel* of *intrinsiek*. Het resultaat van deze analyse leidt tot drie modellen van politieke theorie (of democratie): liberaal, deliberatief en republikeins. Alleen de laatste twee zijn uiteindelijk het onderzoeken waard volgens Elster, omdat zij het politieke proces als publiek kenschetsen. Het liberale model ziet politiek als *privaat*. Elster pleit voor een *forum approach* van politiek, omdat de essentie van politiek ligt in de publieke discussie of deliberatie van preferenties. Ik stel de vraag waarom Elster niet het vierde model noemt, namelijk, politieke theorie als *privaat proces met een intrinsiek doel*. Ik stel dat Elster dit model heeft genegeerd, of over het hoofd heeft gezien, door zijn benadering van politiek, namelijk als wilsvorming. Mijn suggestie een alternatieve benadering van politiek, als jurisdictie, serieus te nemen maakt het vierde model van wilsvorming wél plausibel. Ik noem het 'civiele democratie' om het private karakter hiervan te benadrukken. Politiek als jurisdictie in dit opzicht is het *publieke* aspect van democratie en houdt zich bezig met het vinden van een balans tussen de publieke interventiemacht van de staat en de bescherming en facilitering van de institutionele autonomie van civiele processen van wilsvorming. Politiek als jurisdictie is het *praktische gevolg van de idee van volkssoevereiniteit*: om vrij te zijn, geeft de burger zijn soevereiniteit aan een publieke autoriteit, die met dat mandaat burgerlijke vrijheid dient te waarborgen. Hiermee gaat een publieke vervreemding gepaard die onvermijdelijk is, aangezien civiele wilsvorming en politieke jurisdictie niet tot elkaar te herleiden zijn. De publieke discussie over politieke legitimiteit (of de democratische legitimiteit van de staat) gaat over hoe de

staat om moet gaan met de institutionele vrijheid van civiele praktijken van wilsvorming.

Hoofdstuk 4, het laatste hoofdstuk van het eerste deel van het boek, is een epistemologische analyse van politieke theorie. Ik neem drie stellingen over politieke theorie die geregeld terugkomen in de literatuur onder de loep. Deze stellingen hebben een pragmatische grondslag gemeen. Volgens de eerste stelling is politieke theorie *praktisch* en niet metafysisch, omdat zij probleemoplossend dient te zijn. Volgens de tweede stelling is politieke theorie *sociaal-constructivistisch*, omdat zij, zoals alle theorie, de werkelijkheid construeert. De laatste stelling benadrukt dat politieke theorie *intersubjectief* is, omdat haar conclusies gerechtvaardigd dienen te worden ten opzichte van degene voor wie ze bedoeld zijn: het publiek. Ik bekritiseer deze stellingen in het licht van wat ik beschouw als een cruciale epistemologische kwestie, het ‘kenprobleem’. Het kenprobleem is het essentiële verschil tussen de ervaring en de beschrijving van de werkelijkheid, en leidt tot een classificatie van drie orders van sociale constructie: niet-talig (nulde orde), informeel (eerste orde) en rationeel (tweede orde). Het pragmatisme maakt geen principieel onderscheid tussen de orders van constructie, en heeft daarmee een grote invloed op de moderne politieke theorie uitgeoefend. Pragmatische epistemologie draait om informele kennis, kennis die tijdelijk gebruikt wordt om zo goed mogelijk in een bepaalde situatie te functioneren: rationele kennis geeft in dit opzicht slechts een technische richting aan informele betekenisgeving, terwijl niet-rationele kennis volgens het pragmatisme betekenisloos is zolang deze niet vertaald is. In hoofdstuk 3 stelde ik dat deliberatieve democratie een inadequate democratietheorie oplevert omdat het politiek als een *publiek proces van rationele wilsvorming* ziet. In hoofdstuk 4 laat ik zien dat hierachter een pragmatische epistemologie schuilgaat. Deliberatieve democratie begrijpt menselijke wilsvorming als een sociale constructie en ziet politieke theorie in dit opzicht als een normatieve theorie die menselijke wilsvorming in een kader van publieke en redelijke deliberatie plaatst. Ik claim echter dat, naast informele kennisverwerving, de andere aspecten—rationeel en non-rationeel—van kennisverwerving even belangrijk zijn voor een politieke theorie. Daarom pleit ik voor politieke theorie als een derde orde constructie: ze reconstrueert tweede orde rationalisaties (institutes, regels, protocols) van eerste en nulde orde kennis, met het doel deze processen een wettelijk kader te geven. Politieke theorie kan dus niet slechts probleemoplossend zijn (praktisch), maar is ook metafysisch, omdat ze niet-talige kennis een plek moet geven. Politieke theorie, tenslotte, kan wel als ‘intersubjectief’ geduid worden, maar niet op een redelijk, maar op een symbolisch niveau als representatie van bepaalde tweede orde rationaliteiten.

In hoofdstukken 5 en 6 ontwikkel ik het idee van civiele democratie als model van democratische wilsvorming. Ik doe dat door Griekse concepties van publiek en privé te bestuderen. Mijn indirecte ambitie is een opvatting van de Griekse—eigenlijk Atheense—politieke traditie te geven die uitgebalanceerder is dan, wat ik noem, de modernistische versie, die sterk door het liberalisme is beïnvloed is. Ik beweerde in hoofdstuk 1 dat een liberale conceptie van democratie de moderne ontwikkeling van politiek geweld aandoet, omdat deze ontwikkeling gedomineerd wordt door het imperatief publiciteit op te zoeken. Aan de andere kant van moderne vrijheid ligt een scepsis jegens private preferenties. Ik stel dat de Griekse politieke theorie als liberaler dan de moderne traditie kan worden gekarakteriseerd, juist omdat de *politieke* scheiding tussen publiek en privé scherper werd getrokken. Wilsvorming en jurisdictie zijn in de moderne opvatting van politiek nauwer verbonden met elkaar dan

in de Griekse politieke traditie. Het kan daarom een modernistische dwaling genoemd worden om Griekse politieke theorie republikeins of deliberatief te interpreteren.

In hoofdstuk 6 concentreer ik op Plato's en Aristoteles' ideeën van 'publiek' en 'privé'. Plato ziet het publiek/privé-onderscheid als een onderscheid tussen politiek en kennis dat hij op twee manieren ontwikkelt: ten eerste als een epistemische relatie tussen individuele en politieke ethiek, en ten tweede als de persoonlijke strijd om rechtvaardigheid binnen het publieke kader van recht. Aristoteles verdiept het dubbele Platoonse publiek/privé onderscheid door de vraag te stellen welke kennis wij eigenlijk kunnen delen, en vervolgens, hoe wij kennis politiek moeten organiseren. Met betrekking tot epistemisch delen onderscheidt Aristoteles drie soorten van *rationele* kennis (theoretisch, praktisch en technisch) en met betrekking tot het politiek organiseren van kennis onderscheidt hij twee concepties van wat ik noem 'civiele autarkie': institutionele pluraliteit en menselijke pluriformiteit. Volgens Aristoteles is het doel van politiek het vinden van een gemiddelde dat als leidraad dient voor menselijk functioneren—dit impliceert een grens aan de zucht naar politieke eenwording. Aristoteles benadrukt de tweeledige taak van politiek als jurisdictie, namelijk als kennis van de epistemologische status van processen van wilsvorming, en anderzijds, als kennis van de taak van politieke organisatie. Politieke theorie is een overkoepelende theorie, zegt Aristoteles; het bestudeert de gezaghebbende organisatie van democratisch geïnstitutionaliseerde kennis.

In hoofdstuk 7 introduceer ik drie moderne concepties van het publiek/privé-onderscheid. De idee van moderne democratie kan uitgelegd worden aan de hand van drie subjectieve noties van openbaarheid. Ten eerste de existentiële, welke draait om de relatie tussen het subject en zijn of haar bestaan (de wereld). Ten tweede, de morele sensatie, welke draait om de relatie tussen het subject en zijn medemens (de maatschappij). Ten derde is er de politieke sensatie van openbaarheid en deze bepaalt de relatie tussen het subject en autoriteit (de staat). Een vergelijking tussen Rousseau and Kant brengt twee verschillende benaderingen van deze drie noties van openbaarheid in perspectief. Ik laat zien dat Rousseau de principiële verschillen tussen de drie aspecten van moderne openbaarheid benadrukt, terwijl Kant bezig is hun onderlinge verwantschap te vinden. Morele openbaarheid is volgens Kant de verbindende factor tussen existentiële en politieke openbaarheid. Het publieke gebruik van de menselijke rede, de kern van morele openbaarheid, geeft zin aan het bestaan en is tevens de essentie van democratische politiek. Kant's politieke theorie leidt tot de klassieke apologie van politiek als (morele) wilsvorming. Door zijn rede publiekelijk te gebruiken, zegt Kant, komt de mens in contact met zijn soortgenoten, en is hij in staat na te denken over de politieke constitutie van de maatschappij. Rousseau's politieke theorie lijkt wel op die van Kant, maar verschilt uiteindelijk wezenlijk. Rousseau vreest dat de morele dynamiek van de rede beide noties van openbaarheid bedreigt. Menselijke vervreemding (existentieel en politiek) is onvermijdelijk. Vanuit politiek opzicht moet de legitimiteit van de politieke constitutie, en daarmee van de publieke autoriteit, niet afhankelijk gemaakt worden van morele wilsvorming. Rousseau verwerpt het Kantiaanse primaat van morele openbaarheid en ijvert voor een gelijkwaardige positie van de drie moderne noties van openbaarheid.

In hoofdstuk 8 leg ik uit hoe Rousseau's vrees is bewaarheid. Door een analyse van de politieke opvattingen van Marx, Mill, en Dewey, laat ik zien hoe de dominantie van het morele publiek/privé-onderscheid geleid heeft tot een publieke discours waarin existentiële en politieke openbaarheid verdwenen zijn. Het politieke subject wordt gekarakteriseerd door zijn morele status: zijn capaciteit om zijn private preferenties publiekelijk te transformeren is de bron van democratische legitimiteit

geworden. De integratieve functie van morele wilsvorming heeft geleid tot een *double bind* van de publieke sfeer. De publieke sfeer wordt gezien als een deliberatieve ruimte waar zowel moraal als politieke legitimiteit wordt gevormd. Het ongelukkige effect is een politisering van publieke discussies en een moralisering van politieke discussies.

In de conclusie keer ik terug naar de theoretische kernpunten van dit onderzoek. Ik illustreer ze door de relatie tussen politiek als jurisdictie en een civiele praktijk tot voorbeeld te nemen, namelijk een religieuze school.